

***THE PRACTICIAN PSYCHOLOGIST BETWEEN THE FEATURES
OF THE PROFESSION AND MORAL DUTY***

Cristiana Bălan, Assit. Prof. PhD, „Spiru Haret” University of Bucharest

Abstract: For carrying out the profession is very important how the psychologist realizes his own status. In what concerns the relationship psychologist - client and heavy personal relationships, people spontaneously orient towards situations containing the potential to reactivate childhood conflicts. Not knowing the meaning of a psychologist in society, the lack of psychologist positions in many social-professional areas substantially reduce their contribution in improving the human condition. The psychologist must be aware, at any time, of the social responsibility of his work because it may influence the lives of his fellow men, and that an error can cause major damage to their life and mental experiences. Therefore, the moral duty of the psychologist must address at least three key aspects of his life: the community, the client and his own self. Mainly, a successful coexistence in a society is represented by the knowledge of what that particular society considers to be ethical or not. The same is true for the Romanian psychologists community. The quality of the human psyche as an object of work is probably the most sensitive area of professionalized intervention on human beings, requiring the highest level of professionalism, dedication and responsibility from the psychologist. His duty is constructed in such circumstances, on an instabil field, where professional error, poor skill, or lack of dedication to the "work object" may cause irrecoverable damage.

Keywords: *therapeutic relationship, childhood conflicts, improvement of human condition, social responsibility, moral duty.*

Psihologul practician între particularitățile profesiei și datoria morală

Tema datoriei este o temă existență dintotdeauna în conștiința umană, făcând legătura dintre individ și societate, dintre existența individului și ceea ce dorește de la viața lui. Sensul etic al datoriei este dat de concordanța cu ceea ce este necesar pentru progresul general al comunității și dezvoltarea individuală a oamenilor, pentru respectarea normelor morale, a obligațiilor față de patrie, familie, prieteni, muncă etc.

Datoria se îmbogaștește, din punct de vedere moral, dacă este asimilată de om ca o cerință interioară care îl orientează în conduita sa, în răspunderile sale. În interiorul sistemului categoriilor etice, datoria ocupă unul dintre cele mai importante locuri, ea fiind definitorie pentru morală și pentru moralitate: toate normele de comportament dintre oameni se raportează la datorie.^{ddd}

Psihologul are ca obiect de activitate **omul**, iar datoria psihologului se exprimă ca obligație față de oamenii cu care lucrează, prin urmare cercetarea temei „datoriei” ne poate ajuta să înțelegem mai bine rolul psihologului în societate.^{eee}

Cunoașterea și aprecierea datoriei morale aparține, în primul rând, fiecărei persoane umane, ca o condiție esențială a demnității sale. După Cornel Lazăr, cu morala epocii moderne, asistăm la o diferențiere a sistemelor de morală, în funcție de evoluția istorică a

^{ddd} Lazăr, C.(2010). *Etică și deontologie: exigențe etice și deontologice ale profesiei de psiholog/pedagog.*(p. 45)

^{eee} Zani, Bruna și Palmonari, A. (coordonatori). (2003). *Manual de psihologia comunității* (p. 134).

diferitelor comunități umane, astfel încât, din zorii acestei epoci și până astăzi, umanitatea este din ce în ce mai plină inovații în materie de moralitate, dar și de conflicte morale adiacente unor conflicte sociale, naționale sau regionale.^{fff}

În fața unor înțelegeri atât de variate și adesea contradictorii asupra datoriei morale, în prezenta lucrare ne-am propus două obiective teoretice și unul practic: cele teoretice vizează asumarea unei înțelegeri unitare, necontradictorii a datoriei morale, în general, și a datoriei morale a psihologului practician, în special; obiectivul practic vizează identificarea atitudinii concrete a psihologilor practicieni față de valoarea morală a datoriei, precum și lansarea unor propuneri concrete de ameliorare a acestei atitudini.

Codul deontologic al profesiei este o sumă de îndatoriri morale concrete, raportate la acte umane specifice profesiei. La acestea se adaugă îndatoririle morale general-umane, ale psihologului ca om și cetățean, membru al unei colectivități morale. În măsura în care acest cod obligă pe cei cărora li se adresează sub acțiunea unei forțe coercitive determinate, obligațiile codului sunt percepute ca exterioare individului, opresoare în raport cu acesta.^{ggg}

Repererele profesionale ale activității psihologului în raport cu datoria

Profesia de psiholog este, înainte de toate, o profesie reclamată de nevoile societății, așa cum au fost ele identificate de părinții psihologiei, odată cu instituirea acesteia ca știință. Este o profesie născută din dorința de a găsi soluții specifice unor probleme specifice, identificate ca atare în viața și activitatea omului concret, atât sub aspectul identificării acestuia ca personalitate distinctă a mediului social, cât și sub aspectul integrării acestuia în mecanismele sociale specific cu care intră în contact.

Pentru a reliefa obligația de a cunoaște și aprofunda dimensiunea etică a intervenției în psihologie, să luăm mai întâi exemplul diagnosticului psihoclinic. Dintotdeauna, diagnosticul psihiatric a sedus și înspăimântat deopotrivă, prin multiplele valențe pe care le presupune. Reich W. trece în revistă doar o parte din rolurile pe care acesta le poate juca. Astfel, diagnosticul psihoclinic poate fi privit ca:

- Explicație, atenuare și disculpare
- Transformare a devianței sociale în boală
- Excludere și dezumanizare
- Ipoteză care se autoconfirmă (profeție autoîmplinită)
- Discreditare și pedeapsă^{hhh}

Nu de puține ori un diagnostic de boală psihică a fost solicitat ca protecție în fața unei situații-limită. Se poate evita astfel o pedeapsă penală, obține o scutire de stagiul militar, aproba un avort într-o lună mare de sarcină, obține o pensionare medicală etc. Pe de altă parte, au existat perioade în care diagnosticul a reușit să purifice societatea și să liniștească angoasele puritanilor, atribuind unor comportamente inacceptabile social (de exemplu, homosexualitatea) explicații psihopatologice.

^{fff} Lazăr, C. (1999). *Autoritate și deontologie*.(p. 122)

^{ggg} *** Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică

^{hhh} Macintyre, A.(1998). *Tratat de morală. După virtute*.(p. 59 – 63).

Unele regimuri dictatoriale au folosit eticheta bolii psihice pentru a exclude și chiar extermina indivizi sau grupuri sociale considerate indezirabile. Pentru exemplificare, nu e nevoie decât să reamintim perioada hitleristă sau pe cea stalinistă.

În mod asemănător, în dreptul penal, apărarea bazată pe evocarea nebuniei, pe faptul că cineva care a comis o infracțiune nu este responsabil moral pentru acțiunile sale se bazează pe diagnosticarea unei tulburări mintale. O mare parte a diagnosticelor diferențiale din psihiatrie au o dimensiune morală. Cel mai elocvent exemplu este diferențierea între personalitatea psihopatică (un concept medical) și delincvența (un concept moral). Unele dintre cele mai grave abuzuri ale psihologiei, în care aceasta a fost folosită ca mijloc de control social, au fost produse prin folosirea eronată a conceptelor de diagnostic.

Drepturile pacienților

În lumea întreagă se vorbește tot mai des despre drepturile pacienților, în cazul nostru despre drepturile bolnavilor psihic. Deși au existat eforturi susținute din partea specialiștilor și organizațiilor nonguvernamentale, în special a ligii Române pentru Sănătate Mintală, pentru existența unei legi a sănătății mintale în România care să reglementeze aceste drepturi, ele nu au fost, din păcate, până la ora actuală materializate.

În lipsa acestei legi, considerăm util să prezentăm o sinteză din "Declarația asupra promovării drepturilor pacienților în Europa" elaborată în Olanda (1994) și publicată în revista *Psihiatria și psihofarmacologia prezentului*, editată de Asociația Psihologilor din România, nr.1, 2001. Aceasta abordează următoarele teme:

- Drepturile și valorile umane în îngrijirea sănătății
- Dreptul la informare al pacienților asupra bolii proprii
- Consimțământul informat – condiție preliminară pentru orice intervenție medicală
- Dreptul pacientului la confidențialitate
- Dreptul la îngrijire și tratament de calitate și fără discriminări.
- Un nivel profund al interrelaționării umane este acela al condițiilor concrete în care are loc întâlnirea dintre psiholog și clientul său. Situațiile de anomie, de devianță comportamentală, de dezechilibru psihic, ori de destructurare a capacității de orientare în mediul social determină apelul la psiholog, adesea ca ultimă soluție de descoperire a sensului vieții, ceea ce face din această profesie de multe ori una a ultimei șanse. Datoria morală a psihologului se construiește pe conștiința acestui rol major, de actor al ultimei șanse.
- Pornind de la caracterul relativ, contradictoriu al profesiei de psiholog, tema comportamentului public al acestuia este de mare interes sub aspect etic, la care se adaugă influențe legate de specificul cultural al poporului român.ⁱⁱⁱ

Metodologia cercetării

3.1.Obiectivele cercetării

Sentimentul datoriei morale fiind unul de maximă importanță pentru conturarea

ⁱⁱⁱ Tudose, F., Tudose C.și Dobranici, L.(2011) *Tratat de psihopatologie și psihiatrie pentru psihologi*.(p. 277 – 293).

personalității psihologului practician, ne-am propus, în cadrul cercetării, următoarele obiective:

Obiectiv general: Identificarea atitudinii concrete a psihologului practician față de datoria morală, sub aspectul conștientizării, acceptării și conturării acesteia în activitatea prezentă sau de perspectivă.

Obiective specifice:

- Măsurarea gradului de conștientizare a datoriei morale în activitatea psihologului practician.
- Stabilirea modului specific de raportare a psihologului la mediul social în exercitarea datoriei
- Determinarea factorilor care obligă moral psihologul în exercitarea datoriei

3.2. Ipotezele cercetării:

În elaborarea ipotezelor cercetării am pornit de la presupuziția, confirmată de studiul teoretic, ca și de experiența personală, că există un mod specific de subzistență a normei morale în societate: majoritatea pretind că îi cunosc conținutul, că sunt de acord cu ea, că se străduiesc să o urmeze, dar că „nimeni nu este perfect” și, prin urmare, norma morală este adesea încălcată. Există, de asemenea, tendința generală de a identifica încălcarea mai ales în persoana celuilalt, decât în propria persoană. Ca urmare a acestei presupuziții generale, ne-am propus să verificăm următoarele ipoteze:

Ipoteza generală:

În exercitarea profesiei lor, psihologii dau dovadă de un dezvoltat simț al datoriei, exprimat mai ales ca devotament față de starea de bine a persoanelor și grupurilor cu care interacționează profesional.

Ipoteze specifice:

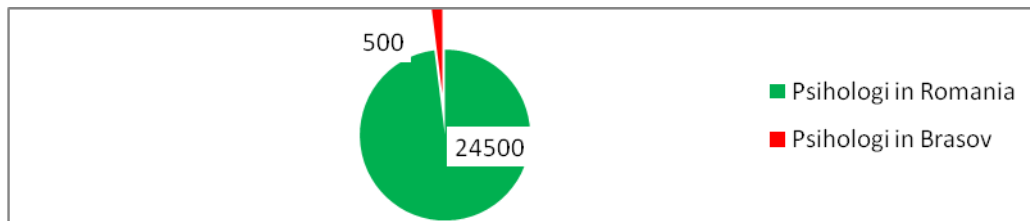
1. În exercitarea profesiei, psihologii conștientizează pozitiv rolul datoriei morale.
2. Țintele către care se îndreaptă sentimentul datoriei morale sunt corect identificate, cu o înclinare semnificativă față de subiecții asistenței psihologice
3. Psihologii identifică factorii care obligă moral îndeplinirea datoriei, cu o înclinare semnificativă spre subiecții asistenței psihologice.

3.3. Populația cercetată

În conformitate cu Registrul Unic al Psihologilor, în România există aproape 25.000 de psihologi cu drept de liberă practică, înregistrați la Colegiul Psihologilor. Dintre aceștia, din județul Brașov sunt înscriși aproximativ 500 de psihologi.

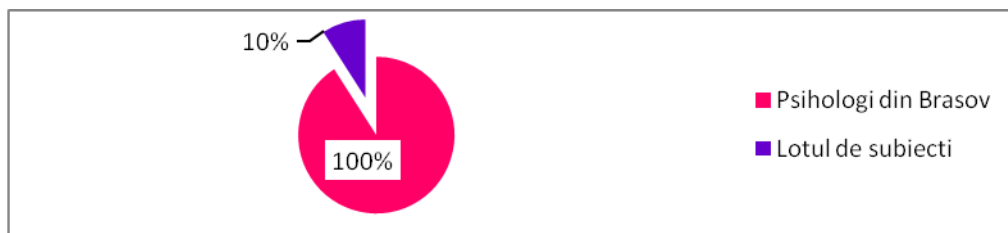
Pentru cercetarea de față am reușit să determinăm participarea la studiu a unui număr de 50 de subiecți, psihologi cu drept de liberă practică înregistrați la filiala locală a Colegiului Psihologilor.

Fig.1. Reprezentarea comparată a psihologilor din România și a celor din județul Brașov

- În Registrul Unic Național al Psihologilor din România sunt înregistrați cu drept de liberă practică 24.500 de psihologi.
- În județul Brașov sunt înscriși în Colegiul Psihologilor aproximativ 500 de psihologi cu drept de liberă practică, ceea ce reprezintă procentual 2,4% din totalul psihologilor din România.

Fig.2. Reprezentarea procentuală a psihologilor din Brașov și a lotului de subiecți

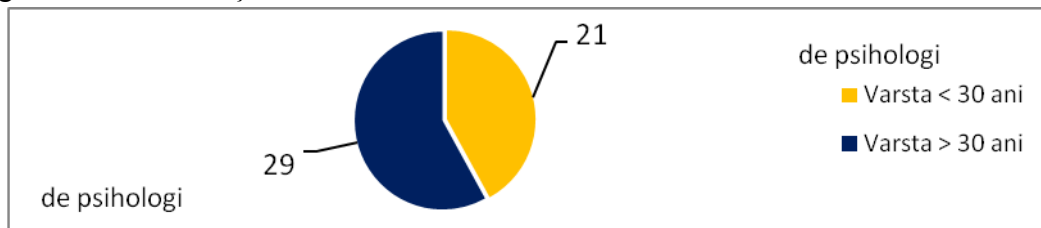

- În județul Brașov sunt înregistrați cu drept de liberă practică aproximativ 500 de psihologi cu specializări diferite: psihologi clinicieni, psihoterapeuți, consilieri școlari, psihologi în servicii etc.
- Dintre aceștia, cei 50 de subiecți ai lotului de cercetare reprezintă 10% din totalul psihologilor brașoveni.

Identificarea populației în vederea cercetării nu a fost dificilă, în condițiile existenței unui număr destul de mare de psihologi la nivel local, problema a fost, mai degrabă, identificarea persoanelor dispuse să participe la cercetare. Tocmai de aceea, pe lângă psihologii angajați exclusiv în activități specifice profesiei, am apelat și la cadrele didactice din Facultatea de Psihologie și Pedagogie care sunt și atestate în profesia de psiholog.

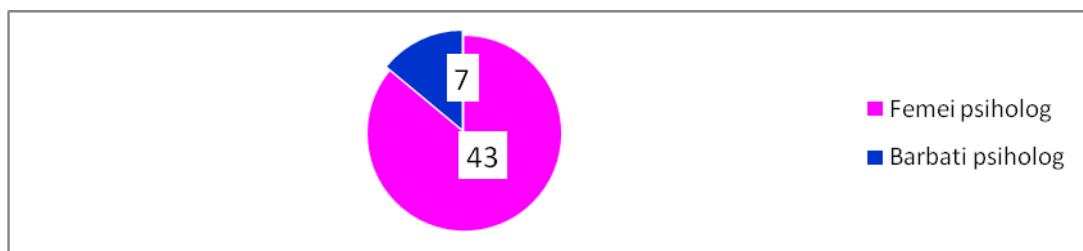
Lotul experimental, format din 50 de persoane, a fost analizat după diverse criterii stabilite inițial, descrierea statistică a lotului cercetat fiind prezentată în graficele de mai jos.

Fig. 3. Vârsta subiecților

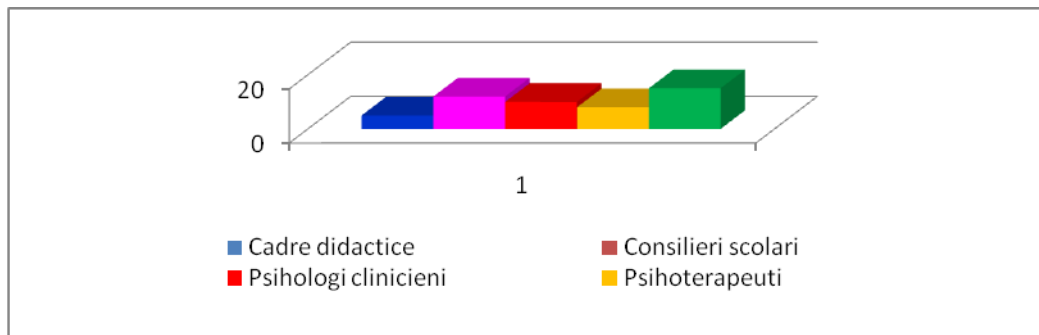
- Dintre cei 50 de subiecți ai lotului experimental, 21 au vârsta sub 30 de ani, adică 42% din total.
- 29 de psihologi au vârsta peste 30 de ani, ceea ce reprezintă 48% din totalul subiecților.
- Media de vârstă este de 37,5 ani, ceea ce denotă faptul că la nivel local această profesie este practică de persoane relativ tinere.

Fig. 4. Genul subiecților

- Dintre cei 50 de subiecți ai lotului de cercetare 43 sunt femeii, ceea ce procentual înseamnă 87% din totalul subiecților.
- 7 subiecți sunt bărbați, ceea ce procentual înseamnă 13%.
- Putem observa că profesia de psiholog este mai degrabă practică de femeii decât de bărbați, cel puțin pe plan local.
- Ar fi interesant, într-o posibilă dezvoltare ulterioară a acestei cercetări, să verificăm cum se prezintă acest aspect la scară națională, și anume în ce măsură profesia de psiholog este practică de femeii, comparativ cu bărbații.

Fig. 5. Profesia (domeniul de activitate) subiecților cercetării

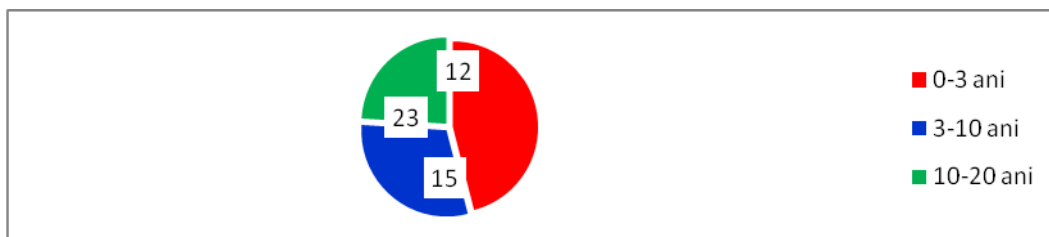

- Repartizarea celor 50 de subiecți ai lotului experimental pe domenii de activitate este următoarea:
- 15 psihologi în servicii (Psihologia Muncii, Transporturilor și Serviciilor);
- 12 consilieri școlari;
- 10 psihologi clinicieni;
- 8 psihologi psihoterapeuți;
- 5 psihologi cadre didactice

După cum se poate observa, domeniul în care profesează cei mai mulți dintre subiecții cercetării este cel al Psihologiei Serviciilor, ceea ce denotă faptul că oferta ocupațională din această zonă de activitate este una mai generoasă, în detrimentul celorlalte domenii.

O altă posibilă explicație legată de acest aspect (explicație dată chiar de subiecții cercetării), ar fi aceea că formarea profesională în domeniul Psihologiei Serviciilor este de mai scurtă durată și mai puțin costisitoare decât formarea în celelalte specialități.

Fig. 6. Experiența profesională (vechime în domeniu)

- În privința vechimii în profesie, majoritatea subiecților, adică 23 dintre aceștia, au o experiență profesională mai mică de 3 ani
- 15 subiecți activează în domeniul psihologiei de o perioadă cuprinsă între 3 și 10 ani
- 12 psihologi din lotul experimental au o vechime în domeniu între 10 și 20 de ani.

3.4. Metode și instrumente de cercetare

Metoda utilizată pentru testarea ipotezelor a fost ancheta pe bază de chestionar, folosind în acest scop două instrumente, primul fiind un chestionar de date factuale (care

cuprinde itemi referitori la vârstă, sex, nivel de studii, stare civilă, domiciliu, naționalitate, profesie), iar al doilea instrument este chestionarul de opinie cu 20 de întrebări închise și una deschisă. Întrebările închise au fost grupate pe patru zone de interes, corespunzătoare structurii ipotezelor cercetării, oferind respondenților încadrarea opiniei exprimate într-o scală de valori între 1 și 5, respective între valorizarea minimă și cea maximă, iar întrebarea deschisă sugerează celor chestionați opinii generale cu privire la tema cercetării. O asemenea abordare ne-a permis o mai fină conturare a gradului de implicare a respondenților în tematica cercetării, pornind de la aprecierea faptului că o situație în poziții de alegere radicală de tipul ”da sau nu”, sau de tipul ”ori-ori” este improprie evaluărilor de natură etică, domeniu în care afirmațiile categorice sunt ori imposibile, ori nesincere.

3.5. Analiza și interpretarea datelor cercetării

După stabilirea design-ului cercetării, alegerea și definitivarea instrumentelor de lucru, acestea au fost aplicate lotului experimental, după ce, în prealabil, subiecții au fost informați în legătură cu scopul testării și modul de răspuns la instrumentele aplicate, respectiv cele două chestionare, unul de date factuale, celălalt de opinie. Datele brute colectate și cotate conform instrumentului utilizat au fost analizate statistic cu ajutorul programului SPSS. 17 for Windows. În urma prelucrării statistice a datelor obținute s-a evidențiat modul în care ipotezele formulate inițial în cadrul cercetării s-au confirmat sau nu în practică, pe lotul populațional avut în vedere. Reprezentarea statistică a răspunsurilor date de subiecți la întrebările chestionarului de opinie este reliefată în graficele care urmează.

Item 4

Un loc central în cadrul chestionarului l-a avut determinarea importanței pe care psihologii o acordă datoriei morale față de clienții lor.

Este evident faptul că răspunsurile sunt influențate de o serie de factori psihologici, educaționali și de personalitate, care determină ca unele dintre valori să fie preferate altora, chiar dacă discursul obiectiv asupra lor este structurat altfel.

Ceea ce se poate observa, însă, este locul central, importanța majoră pe care subiecții cercetării o alocă datoriei morale față de client, cei mai mulți dintre ei argumentând și cu obligativitatea de a respecta Codul Deontologic al profesiei de psiholog.

Item 5

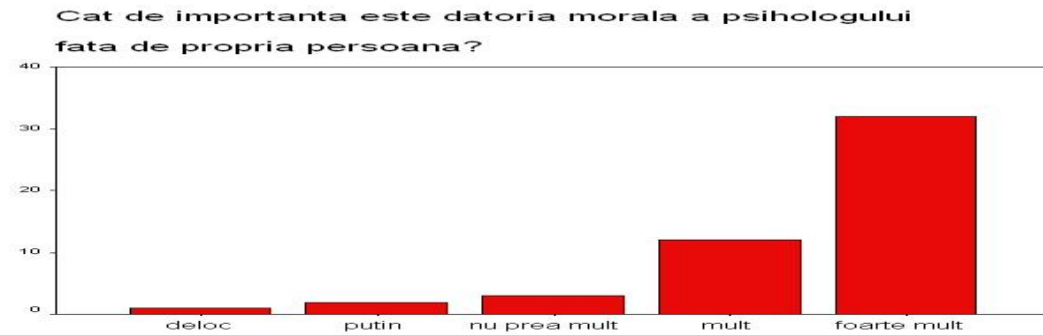
Analiza acestui item indică un aspect interesant al atitudinii subiecților cercetării în ceea ce privește datoria morală a psihologului față de comunitatea profesională. Deși 29 dintre aceștia răspund “mult” și “foarte mult”, ceilalți, reprezentând aproape 40% din totalul subiecților, acordă o valorizare minimă.

Acest fapt ar putea stârni controverse dar o posibilă explicație a acestui aspect o oferă chiar subiecții cercetării, care subliniază ideea că, cel puțin pe plan local, nu se poate vorbi de o comunitate profesională a psihologilor bine dezvoltată și funcțională. Acesta ar putea fi motivul din pricina căruia nu se acordă o importanță prea mare considerării datoriei morale față de ceilalți psihologi.

Item 7

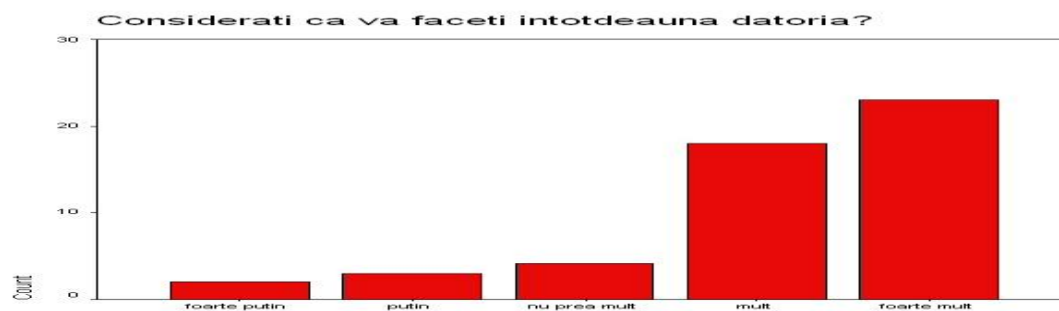

Răspunsurile acordate de subiecți indică o situație destul de interesantă, care reliefează faptul că între psihologi și organismul superior de control profesional nu sunt stabilite niște relații de profunzime și de interdependență reală. Datoria morală față de Colegiul Psihologilor este slab valorizată, respondenții argumentând cu faptul că cei din conducerea acestui for nu se implică în mod real în problemele membrilor colegiului, relațiile rezumându-se la încasarea unor taxe destul de mari și eliberarea unor acte.

Item 8

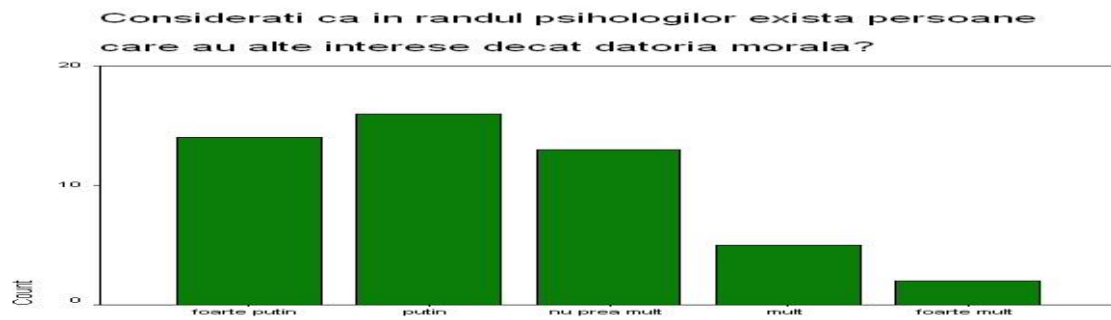
Datoria morală a psihologului față de propria persoană este maxim apreciată de către subiecții lotului de cercetare, iar acest fapt subliniază necesitatea imperativă a unei conștiințe morale dezvoltate în această profesie.

Subiecții respondenți afirmă că eficiența actului terapeutic constă, înainte de toate, în faptul că psihologul trebuie să prezinte o stare de echilibru emoțional și de sănătate psihică pentru a putea fi un profesionist util.

Item 12

La acest item răspunsurile indică, din nou, o tendință marcată în a emite răspunsuri dezirabile social.

45 de subiecți consideră că își fac întotdeauna datoria, dar instrumentele folosite în culegerea datelor nu ne permit verificarea obiectivă a răspunsurilor la această întrebare.

Item 14**Item 18**

Observăm că la acest item răspunsurile date de subiecții cercetării reprezintă o valorizare maximă, acordată modului în care Codul deontologic al psihologilor influențează în îndeplinirea datoriei morale.

45 de subiecți acordă valoare “mult” și “foarte mult” acestei întrebări, iar cei care valorizează minim reprezintă doar 10% din lotul cercetării.

Concluziile cercetării

1. În exercitarea profesiei, psihologii conștientizează pozitiv rolul datoriei morale.
2. Țintele către care se îndreaptă sentimentul datoriei morale sunt corect identificate.
3. Psihologii identifică factorii care obligă moral îndeplinirea datoriei, cu o înclinare semnificativă spre subiecții asistenței psihologice.

Datoria morală a psihologului față de propria persoană este maxim apreciată de către subiecții lotului de cercetare, iar acest fapt subliniază necesitatea imperativă a unei conștiințe morale dezvoltate în această profesie.

Persoanele respondente afirmă că eficiența actului psihoterapeutic constă, înainte de toate, în faptul că psihologul trebuie să prezinte o stare de echilibru emoțional și de sănătate psihică pentru a putea fi un profesionist util.

Analiza răspunsurilor la unii itemi ne pune în fața unui adevăr care, dincolo de relativitatea lui, determinată de un anumit grad de dezirabilitate socială care îndeamnă subiecții la a veni cu un răspuns “potrivit”, indică o realitate alarmantă, reprezentată de faptul că aproape jumătate dintre subiecți vin cu o valorizare minimă față de actualitatea datoriei morale în societatea contemporană.

Subiecții cercetați argumentează că psihologii din conducerea Colegiului Psihologilor, care ar fi îndreptățiți să acorde sancțiuni prin intermediul Comisiei de etică și deontologie, nu se implică în mod real în problemele membrilor colegiului, relațiile rezumându-se la încasarea

unor taxe și eliberarea unor documente.

În urma investigației întreprinse se poate concluziona cu ideea că atât ipoteza generală, cât și ipotezele specifice s-au confirmat.

În exercitarea profesiei lor, psihologii dau dovadă de un dezvoltat simț al datoriei, exprimat mai ales ca devotament față de starea de bine a persoanelor și grupurilor cu care interacționează profesional. De asemenea, este bine conștientizat rolul datoriei morale, ținutele către care se îndreaptă sentimentul datoriei morale sunt corect identificate, cu o înclinare semnificativă față de subiecții asistenței psihologice.

Concluzii și propuneri privind datoria morală a psihologului

Datoria morală a psihologului trebuie să vizeze cel puțin trei aspecte esențiale ale existenței sale: comunitatea, clientul și sinele propriu. Trebuie să reținem că datoria morală nu se referă la legăturile pe care psihologul le are cu alte persoane - toți avem legături unii față de alții - ci la calitatea și corectitudinea acestora.

Deși noi avem valori și principii diferite, nu înseamnă că nu există standarde etice comune. Acestea reprezintă valori asupra cărora toată lumea este de acord că sunt importante în relațiile interumane, indiferent de locul unde ne aflăm sau cultura căreia îi aparținem.

Astfel ia naștere problema datoriei morale, care, în aparență, poate părea complicată și greu de definit. Care să fie principiile universale de natură etică pe care să le avem în vedere? Adică pe baza căror criterii putem stabili ce este bine și ce este rău?

Tocmai pentru a răspunde acestor întrebări legitime, Colegiul Psihologilor din România a adoptat Codul deontologic al APA (Asociația Psihologilor Americani), cu dorința expresă și justă de a veni în întâmpinarea psihologilor practicieni. Faptul că principiile stipulate în acest cod sunt acceptate și, în cele mai multe situații, sunt și asumate de către membrii Colegiului Psihologilor, este un lucru bun și util exercitării acestei profesii. Poate că ar fi important să se reușească o mai bună comunicare între psihologi și conducerea colegiului, tocmai în vederea optimizării activității profesionale și, implicit, pentru creșterea importanței acordate datoriei morale în profesie. În mare parte, conviețuirea reușită într-o societate este reprezentată de cunoașterea a ceea ce societatea respectivă consideră a fi etic sau nu. Același lucru este valabil și pentru comunitatea psihologilor români.

Cunoaștem bine faptul că această cercetare nu reușește să explice tot ceea ce și-a propus, precum știm cu siguranță că demersul științific pe care l-am întreprins ar fi putut avea un aspect mai omogen. Dar încheiem cu un gând optimist care, într-o atitudine psihologică pozitivă, ne face să declarăm că, dacă am putut să reducem cu o picătură oceanul de necunoaștere, atunci înseamnă că am reușit!

BIBLIOGRAFIE:

Lazăr, C.(2010). *Etică și deontologie: exigențe etice și deontologice ale profesiei de psiholog/pedagog*. Sibiu: Editura Psihomedica.

Lazăr, C. (1999). *Autoritate și deontologie*. Brașov: Editura Licorna

Macintyre, A.(1998). *Tratat de morală. După virtute*. București : Editura Humanitas.

Tudose, F., Tudose C.și Dobranici, L.(2011) *Tratat de psihopatologie și psihiatrie pentru psihologi*. București: Editura TREI

Zani, Bruna și Palmonari, A. (coordonatori). (2003). *Manual de psihologia comunității*. Iași: Editura Polirom

*** Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică. www.intemsoft.ro